

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Zazacada Fanzin Dergicilik Bağlamında Vati ve Veng u Vaj

Fanzine Magazine in Zaza Language with The Example of Vati and Veng u Vaj

İbrahim Dağılma*

Öz: Medya çağında kimi fikirler, alt kültürler ve iktidar desteğinden yoksun dillerin tanınması amatör/fanzin dergilerin çabasıyla sürdürülmektedir. Bir fikir, kimlik, dil ve özel bir ilgi alanı için alternatif sayılan fanzinler, aynı zamanda onların sözcüsü sayılır. Muhafif görümlü fanzinler, ticari amaç gütmeyen ve hazırlayanlar tarafından çoğaltılır, sınırlı alanda dağıtılır. Fanzinler, profesyonel medyaya alternatiflerdir. Kendisi olmak isteyen, dil ve kimlik olarak tanınmayı arzulayan, tekdüzeliği reddeden, kurumlara ve iktidara itirazı olanlarca yayınlanır. Zaza edebiyatı, sözlü alanda belirli bir mesafe katetmekle birlikte yazılı alanda diğer edebiyatlarına oranla ciddi bir gecikme yaşamıştır. Zazaca ilk eser, için 125 yıl önce gösterilebilir. Modern Zaza edebiyatı alanındaki çalışmalar için ise 45 yıl öncesine gidilebilir. Yazılı alandaki bu gecikme; siyasi, sosyal, kimlik, dil, bilinç ve coğrafya gibi birçok sebeple izah edilebilir. Zazaca fanzin dergiciliği ‘dili sahiplenme, ötekiye ses olma, inkâr politikalarına muhalefet, kadro yetersizliği ve ekonomik imkânsızlık’ gibi unsurların etkisindedir. Zazaca fanzinler, yetersizlik içinde yetebilme gayreti, sesleri duyulmayan ve temsil edilmeyenlerin sesi olma endişesi taşır. Zazaca fanzin dergicilik, çeşitli sebeplerden güçlü bir seyir izleyememiştir. 1980-2023 yılları arası bir seyri olan Zazaca fanzinler oldukça azdır. Vati ve Veng u Vac, Zazacada fanzinlerin ilk örnekleridir. Bu çalışma bu iki dergi eksenli Zazaca fanzin dergicilik üzerinde durmakta ve iki derginin Zazacadaki yerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, Edebiyat, Dergi, Fanzin, Amatör

Abstract: In the media age, the recognition of certain ideas, subcultures, and languages lacking power support is maintained through the efforts of amateur and fanzine magazines. Fanzines serve as spokespersons for a particular idea, identity, language, or special interest. Appearing as oppositional, fanzines are non-commercial, offer an alternative to professional media, and produced and distributed on a limited scale. Fanzines are published by those who wish to assert and seek recognition for their language and identity, reject uniformity, and oppose power institutions. Zaza literature, while making strides in the oral domain, has faced significant delays in the written field compared to other literatures. The first written work in Zaza can be traced back 125 years, with modern Zaza literature emerging about 45 years ago. This delay is due to political, social, identity, awareness, and geographical factors. Zaza fanzine publishing is influenced by elements such as language ownership, voicing the marginalized, opposition to denial policies and strives to overcome staffing shortages, and economic limitations. Zaza fanzine publishing hasn't followed a strong trajectory and remains relatively scarce from 1980 to 2023. This study examines the place of "Vati" and "Veng u Vac" in Zazaki, which are among the earliest examples of Zazaki fanzines.

Keywords: Zaza Language, Literature, Magazine, Fanzine, Amateur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Zaza Dili ve Edebiyatı
ORCID: 0000-0001-6521-119X idagilma@bingol.edu.tr

Cite as/ Atıf: Dağılma, İ. (2024). Zazacada fanzin dergicilik bağlamında Vati ve Veng u Vaj. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 481-505, <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1422359>

Received/Geliş: 19 January/Ocak 2024

Accepted/Kabul: 09 July/Temmuz 2024

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2024

Bu makale CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2024 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde.

Giriş

Paul Valery, ‘Dergi, edebiyatın laboratuvarıdır.’ der (Garan Gökşen, 2023: 1503-1512). Bu tesbiti şöyle yorumlayabiliriz: Bilimsel bir çalışma veya ilmi bir buluş ilk önce laboratuvar ortamında ele alınır. Ardından sonuçlara bağlı olarak bir şekil alır ve insanlığın istifadesine sunulur. Bu bağlamda makale, deneme, öykü ve şiir gibi birçok edebi tür de kitap olmadan görücü misali dergi sayfalarında okuyucu karşısına çıkar. Okurdan gelen müspet dönütler sonrası çalışma edebi bir eser şeklini alır. Edebi çizgiden siyasi eksene, fantastik olandan düşünce ağırlıklıya, mizahiden aktüel çaplıya, görsel vizyonludan bilgilendirme misyonluya, dili önceleyenden ideolojik hat üzerinde olana, sanatsal kapsamdan turizm içerikliye ve çocuklara seslenenden spor ağırlıklısına kadar dergiler, yayın çizgisini hedef kitleye göre belirler ve bu kitleye belirli periyotlarla ulaşırlar (Yapar Gönenç, 2006: 8).

Dergiler, dünü bugüne bağlar ve yarınlara bir pencere açar. Dergiler, bir yandan bilgi sunarken, kültürel aktarımlar yaparken ve sanatsal bir sunu oluştururken diğer yandan farklı üsluplar ve değişik konularla okuyucuyu etkilemek, bir meraklandırma içinde okuru farklı farklı yazılarla doyurmak isterler. Dergiler, aynı zamanda kültürün modern iletişim araçlarıdır. Dergiler, bir toplum adına yerel duyuş ve düşünüşün can damarıdır. Ekonomik, sosyal, toplumsal ve kültürel yapıların üzerinden kültür ve yaşantı deneyimlerinin yeşermesini sağlarlar. Yayınlandıkları yöre, kültür ve dilin nabzını tutarlar. Dergiler, edebiyat ve sanat çevrelerinin deneyimlerinden istifade eder, bireyselliği kırar ve bunu toplumsal bir bilinçe dönüştürür. Dergiler, toplumun hafızasından derlediğini, toparlayarak topluma sunar. Dergiler, birer fotoğraf makinesi işlevi görüp toplumun rengine bürünürler (Söylemez, 2011: 177-192).

Dergiler, farklı alanlara ve değişik ilgilere göre şekillenir. Fanzin dergiler, bu farklı dergi türlerinden biridir. Edebiyat dünyasında şehirlerin arka sokaklarını mekân tutmuş, merdiven altlarında yer bulmuş, yeraltından çok zor şartlarda sesini duyurmaya çalışan gizemli veya muhalif yayın grubundan sayılan fanzin dergiler, alternatif bir iletişim olarak var olmuş, varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir. Fanatik ve magazin kelimelerinden mühlhem bir kelime olan ‘fanzin’ ismiyle bilinen bu alternatif yayınlar, menfaat gütmeyen samimi bir saikle ortaya çıkmış, fotokopiyle çoğaltılmış ve elden ele dağıtılarak yayılmış, tanınmış, okunmuş ve ciddi bir etkileşim oluşturmuştur. Fanzinleri, sadece fotokopi edilmiş, zımbalanmış amatör ve ticari amaç gütmeyen yayınlar olarak görmek yanlıştır. Şekil ve çıkış noktası olarak bu şekilde tanımlansa da fanzinler edebiyat için bunun çok ötesinde bir anlam ve değer taşımaktadır. Çünkü fanzinler, dergicilik çalışmalarında kendisini alternatif gören ve kurulu düzene aykırı bağlamda sözü olan kişilerce yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkmış bir yayın türünü temsil etmektedir (Ölçekçi, 2016: 345-358).

‘Bağımsız bağımlı’ olan fanzinler, sansürsüz bir fikir özgürlüğünü önemser ve yayın işinde ticari bir amaç gütmeyiz. Fanzinler, ana medya akımından uzak bir medya çalışmasıdır. Bu tür medya genellikle alternatif medya, tarafgir ve tabandan gelen medya olarak ikiye ayrılır. Yer altı edebiyatı ve fanzin dergiciliği şeklinde yürüyen bu alternatif medya yeniliklere ve teknolojik gelişimlere kapılarını tümüyle kapatmadığı gibi geleneksel yayın ve ürün üretme yöntemini de terk etmemiştir. Fanzinler, genel bir ses olma, büyük bir kitleyi hedef almaktan ziyade sınırlı bir çerçevede farklı kimlik, dil, aidiyet, inanç ve fikirlerin bir gayreti ve direnişi olarak ötekinin etkili, sürükleyici ve radikal bir sesi olma hedeflidir. Bazen bu hedefin arka planında bir ekip veya kişinin düşünsel izleri belirgin olur (Ölçekçi, 2016: 345-358).

Bilişim ve teknolojik hız, birçok alanda olduğu gibi yayın ve dergicilik alanında da rekabeti zorlaştırmaktadır. Varoluş, direniş ve ötekinin sesi olma iddiasındaki fanzinler popüler kültür ve edebiyat dergilere alternatif tutumunu internetin bu baskın ilerleyişine karşı koruma gayretindedir. Bu gayreti, birçok dilin ve milletin edebiyatında gördüğümüz gibi Zazaca ve Zazalar açısından da –zayıf ve yetersiz kalsa da- birkaç örnekle görebilmekteyiz. *Vati* ve *Veng u Vac* dergileri de bu birkaç örnekten iki örnektir.

1. Fanzin Dergicilik

İngilizce fanatic ve magazine kelimelerinden türev bir kelime olan fanzin, hayran (üfan magazine) ve hayal (üfantasy magazine) dergisi gibi tanımlara da sahiptir. Kişisel ilgi alanlarına seslenmek amacıyla yayınlanan ve dağıtılan amatör dergiler, fanzin olarak isimlendirilir. Sözlükler, bu anlamı biraz daha genişleterek fanzini sistemin tanımladığı ve zorladığı üretim/yayın yoluna girmeyen veya girmek istemeyenler tarafından üretilen kişisel karşı koyuş çabası olarak tanımlarlar (Deleuze, 2003: 20). Fanzinler, yeraltı edebiyatı olarak tanımlanan gazete ve dergileri içine alan bir edebiyat ve yayıncılık anlayıştır. Bu tür gazete ve dergiler; amatör bir ruhla çıkarılır, profesyonel baskı ve teknikler kullanılmadan ilkel ve geleneksel yöntemlerle çoğaltılır, genel dağıtım yolları es geçilerek sınırlı bazı adreslerde veya gönüllü kişiler eliyle ayaküstü satılır.

Birçok yönden bilinen dergilerle benzeşen fanzinler, diğer dergiler gibi belirli ve düzenli periyotlarla yayınlanmazlar (Kayaoğlu, 2008: 1). Fanzin dergilerin belirlenmiş bir yayın takvimi yoktur. Yayın zamanı bazen birkaç ayı ya da ayları bulan bir düzensizlik olarak ifade edilen fanzin dergiler sayı ve çoğaltılan nüsha yönüyle de bir standarta dâhil olmazlar. Fanzin dergiler, satış ve kâr amacı gütmeyizler. Dergi ve broşür arası amatör bir görünüm ve ebatla yayınlanan fanzin dergiler, tek sayfa olabildiği gibi birbirine zımbayla iliştilirilmiş birkaç sayfadan oluşabilmektedir. Çoğunlukla bir A4 (fotokopi) kâğıdı boyutunda olan fanzinler el yazısı, daktilo ve fotokopi yöntemleriyle üretilir. Bu dergilerin ofset tekniği ile basılan örnekleri çok azdır. Fanzinler, genellikle ücretsiz dağıtılır. Bu dergiler için ücret talep edilse de bu ücret basım ve dağıtım maliyetlerini karşılamayacak miktarda cüzi bir ücret olur. (Serbes, 2021: 236-241)

Fanzinler kimi inançları ve davranışlarıyla farklılaşan toplumsal bir kümenin kültürü olan alt kültür ile bir topluluğun baskın ya da egemen kültürüyle uzlaşmaz çelişki içinde olan karşı kültürün (Mutlu, 1998: 3) ana akım medyadaki temsil sorununa karşı geliştirdikleri alternatif iletişim araçlarıdır. Fanzinler, kendisini ortaya çıkaran kişi ve yazarın bakış, istek ve görüşüne bağlı şekillenirler. Bu şekillenme kapak, resimler ve görsellere aynı zamanda bir kimlik olur. Fanzin türü yayınlarda genellikle belirlenmiş bir yayın kurulu, adres, satış gayesi ve konu sınırlaması yoktur. Dil, ideoloji ve kültür gibi çerçevesi belli alanlarda yayın yapan fanzinlerde konu çoğunlukla bu çerçeveye göre belirlenir, bazen bu çerçeveli amatör fanzinler zamanla profesyonel bir yayıncılığa evrilebilir.

Fanzinler, içerikleri ve hitap ettikleri kitleye göre şu türlere ayrılırlar: Sanat, Edebiyat, Din, Müzik, Çizgi Roman ve Tribün Fanzinleri; Politik, Bilim Kurgu, Karma, Çevreci ve Feminist Fanzinler. Dağıtım kısıtlılığı, yayın periyodunun seyrekliği ve kısa ömürlü olma gibi nedenlerle fanzin dergiler, dünyanın hiçbir yerinde tiraj kaygısına girmemişler ve başarılarını buna göre de değerlendirmemişlerdir. Bu yayınlar, geniş bir alan ve ufuktan ziyade kendilerini ifade ve meramlarının anlaşılması hedefli hareket etmişlerdir. Zaten bu tür kısıt ve zorluklar ister istemez bir standart belirlemeyi, belirli konular üzerine yoğunlaşmayı zorlaştırmaktadır. (Ölçekçi, 2016: 345-358). Dünyada ilk fanzin örnekleri, büyük ekonomik krizin yaşandığı 1920'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Bilinen ilk fanzin, bilim kurgu fanatiklerinin hikâyelerini paylaşmak ve iletişimlerini sağlamak amacıyla Hugo Gernback tarafından yayınlanan *Amazing Stories* isimli bilim kurgudur. İlk örnekler arasında Raymond Arthur Palmer tarafından 1930 yılında ABD'de yayınlanan *The Comet* de sayılmaktadır (Ölçekçi, 2016: 345-358). Uzun yıllar bilim kurgunun egemenliğinde varlığını sürdüren fanzinler, daha sonra farklı ilgi alanlarına sahip toplulukların kendi yayınlarını çıkarmaya başlamasıyla yaygınlaşır.

Türkiyede fanzinler yakın dönem ürünleri olarak bilinmekle birlikte, ilk örnekleri sanıldığından daha eskidir. 1970'lerde bilim kurgu ve fantastik edebiyatla ilgilenen grupların fanzin benzeri korsan dağıtımları olduğu bilinmektedir. Bilim kurgu türünde ürün veren yazarların bir araya gelerek Ekim de çıkardığı *Antares* bilinen ilk fanzindir (Çeviker, 2001: 10). 1980 darbesinden sonra mizah dergileriyle başlayan radikal dergilere doğru açılım, aynı yıllarda anarşist gençlik gruplarının dergileri ve fanzinlerini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de 1980 ve öncesi alt kültürlerin tanınması bilinmesinde elle yazılan ve çizilen, teksir makineleri ve fotokopiyle çoğaltılan fanzinlerin rolü önemlidir. Zaza dili ve kimliği açısından benzer bir fanzin çıkışını 90'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başında görürüz.

1990-91 yılları arasında beş sayı yayınlanabilen *Waxt* dergisi, fanzin özelliği taşıyan bir dergidir. Zazaca fanzinciliği açısından ilk örnekleri barındıran dergide Türkçe yazılar da yer alır. Bu sebeple Zazaca fanzin dergicilik için ilk örnek 1998 yılında -tümüyle Zazaca- üç sayı yayınlanabilen *Vatı* dergisidir.

2. Zazaca ve Dergicilik

Zazacanın dergi yolculuğu 1970'li yılların sonunda Tirej dergisiyle başlar. O günden bugüne Zazacaya yer veren veya tümüyle Zazaca olan dergiler, çoğunlukla Zazaların dil, kültür ve toplumsal dinamiklerinin birer taşıyıcısı olmaya çalışmışlardır. Zaza dili, kimliği, kültürü, edebiyatı ve folkloru yazılı olarak okuyucunun karşısına ilk bu dergilerde çıkar. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 70'li yılların sonundan günümüze kadar 100'ün üzerinde dergide Zazaca'ya yer verilmiştir. Bu dergilerden 15 kadar dergi tümüyle Zazaca yayınlanmış, 15'i aşkın dergi Zazaca ağırlıklı olup Türkçe, Kürtçe, İngilizce veya Almanca gibi dillere yer vermiş, 50'yi aşkın dergi Kürtçe ve 10'u aşkın dergi de Türkçe ağırlıklı olup Zazacaya yer vermiştir. Dernek ve vakıf yayın organı bazı dergiler de Zazacaya yer vermiştir. (Dağılma, 2023: 53-61)

Zazacaya yer veren dergilerin yazınsal ürün dağılımına bakıldığı zaman yoğunluklu olarak folklorik ve siyasi içerikli bir çerçeveye karşımıza çıkar. Bu dergiler, genellikle telif yazılara yer verirken muhtelif dillerden çeviri yazılara da yer vermişlerdir (Söylemez, 2011: 177-192). Birçok dergi, '*Zazaca okur-yazar problemi, ekonomik sorunlar, dil lehçe polemik ve siyasi nedenlerden*' ötürü Zaza edebiyatına ciddi anlamda katkı sunacak tarzda uzun soluklu olamamıştır. Bu dergilerden Zazaca'yı bir dil olarak değerlendirenlerin yanı sıra Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi sayanlar da olmuştur. Geçmişten günümüze Zazaca dergiler, Avrupa'da ve Türkiye'de yayınlanan dergiler olarak iki başlık altında değerlendirilebilir. Zazaca ilk dergilerin Avrupa'da yayınlanmasında Türkiye'deki siyasi baskı ortamının yanı sıra Avrupa'daki rahat ve serbest ortam etkili olmuştur. Köyden kente göçün ve ekonomik kaygıların etkisiyle 1960'larda Avrupa'ya başlayan göçler, 1980 darbesi sonrası siyasi göçlerle birleşince Avrupa'daki Zazalar anadillerine daha çok sahip çıkma imkânı buldular. (Söylemez, 2011: 177-192)

Zazaca dergilerin tamamında Arap alfabesiyle yazılmış örnek metinler dışında Latin alfabesi kullanılmıştır. Siyasi ve ideolojik kaygılar, fikir ayrılıkları, Zazacayı dil veya lehçe olarak değerlendirme eğilimi gibi nedenlerden ötürü Zazaca yazında Latin alfabesiyle çeşitli yazım tercihlerini ortaya çıkmıştır. Bu dergilerden *Vate*, *Şewçıla*, *Laser* gibi dergiler Celadet Bedirxan yaklaşımını tercih ederken, *Ware*, *Zaza Press*, *Miraz*, *Vatı* ve *Vir* gibi birçok dergi de Jacobson yaklaşımını tercih etmişlerdir.

Avrupa'da tamamı Zazaca olarak yayınlanan dergiler şu dört dergidir: *Kormışkan(1995)*, *Tija Sodiri(1995)*, *Zaza Press(2000)* ve *Vate(1997)*. Avrupa'da **Zazaca ağırlıklı** yayınlanıp Zazacaya ciddi katkı sunan *Ayre*, *Piya*, *Raa Zazaistani*, *Waxt*, *Raştiye*, *Desmala Sure*, *Ware*, *Şewq*, *Vengê Zazaistan*, *Zerqê Ewroy*, *Çime*, *Zazaki* ve *Armanc* gibi dergiler önemli yer tutar. Avrupa'da 1976'dan itibaren *Hêvi(1983)*, *Kızıl Yol*, *Ronahi*, *Gaziya Welat*, *Kurtuluş Yolu*, *Die Brücke*, *Helin*, *Mızgin*, *Behrem(1988)*, *Kürdistan Press(1986)*, *Berbang(1982)*, *Wan*, *Çarçira(1986)*, *Niştiman*, *Çira(1995)*, *Demokrat*, *Heviya Gel*, *Rewşen*, *Lêkolin* ve *Dengê Komkar* gibi 20'ye yakın **Kürtçe ağırlıklı** dergi Zazacaya az veya çok yer vermiştir.

Zazaca **Türkiye'de** ilk kez 1963'te *Roja Newe* adlı tek sayılı bir gazetede bir halk türküsü ve bir öykü metni olarak karşımıza çıkar(Dağılma, 2023: 24). 1979'dan itibaren de *Tirej* adlı dergiyle başlayan Zazaca dergi çalışmaları ivme kazanarak günümüze kadar gelmiştir. 90'lı yıllara kadar farklı dergi köşelerinde "misafir" muamelesi gören Zazaca 90'lı yılların sonunda asıl rolle okuyucu karşısına çıkar. Bu tarihten itibaren dergilerle ivme kazanan modern Zaza edebiyatında bugüne kadar '*şiir, roman, öykü, inceleme* ve *araştırma*' gibi türlerde azımsanmayacak ürünler verilmiştir. Türkiye'de tümüyle Zazaca yayınlanan bağımsız dergilerin yolculuğu 1997'de Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde okumakta olan bir grup Bingöllü öğrencinin *Fanzin* tutkusuyla başlar. Baştan sona Zazaca dergi kategorisinde tespit ettiğimiz kadarıyla şu ana kadar yayınlanan dergiler şunlardır: *Vatı*, *Miraz*, *Veng u Vaj*, *Şewçıla*, *Vir*, *Ma*, *Piltan*, *Ma'z Est*, *Zring*, *Newe* ve *Ewro*.

Türkiye’de Zazaca, ilk önce Kürtçe dergilerde yer almıştır. İlk dönemlerde yazar azlığı, ekonomik nedenler ve okuma güçlüğü gibi nedenlerle Zazaca, bu dergilerde istenen düzeye ulaşamamıştır. Kürtçe ağırlıklı olup bugüne kadar Zazaca’ya az veya çok yer veren dergi sayısı 30’un üzerindedir. Bu dergilerden bazıları şunlardır: *Tirej, Rıya Azadi, Nubihar, Zend, Birnebûn, War, Weje u Rexne, Kelhaamed, Rojname, Roj, Nuroj, Govend, Hevdem, Serketın, Azadi, Dengê Azadi, Ronahi, Hêvi, Roja Teze, Deng, Zanko, Laser...*

90’lı yıllarda Türkiye’de yönetsel açıdan kısmen bir normalleşme yaşanır. Bu normalleşmenin yaşanmasında 11 Nisan 1991 tarihli 2932 no.lu kanun maddesinin çıkması etkili olur. Bu madde çerçevesinde Türkçe dışındaki diğer dillerde yayın yapma yolunun önü açılır ve bu normalleşme 2000’li yıllardan itibaren yasal bazı düzenlemeleri beraberinde getirir. Bu normalleşme ve yasal düzenlemeler ile yavaş yavaş toplumsal bir yakınlaşma oluşur. Bu süreçte Türkçe yayın yapan dergi ve gazetelerde Zazaca metinler çıkmaya başlar. Türkçe olup Zazaca’ya yer veren dergiler tespit edebildiğimiz kadarıyla 20 civarındadır. Bu dergilerden bazıları şunlardır: *Ateş Hırsız, Tiroj, Pir, Munzur, Işkın, Zazana, Wesar, Ütopya, Kırmanciya Beleki, Bezubar ve Gündem 12...*

Türkiye’de Zazaca dil duyarlılığının gelişmesinde dernek ve vakıf etkisi de önemlidir. Yöre dernekleri bu anlamda önemli görevler ifa etmişlerdir. Bu noktada tespit edilen şu dergiler Zazaca’ya yer vermişlerdir: *Dersim, Gıngım, Bindav, Binyad, Sefine, Tawz Der...* (Dağılma, 2023: 53-61)

Bu dergilerin her biri kendi çapında Modern Zaza edebiyatının oluşum ve gelişiminde doğrudan veya dolaylı bir rol üstlenmişlerdir. Bu dergilerde yayınlanan şiir, hikâye, anı ve mizah gibi birçok yazı sonradan Modern Zaza edebiyatının bir eseri olarak yayınlanmıştır. Zazaca dergilerin çoğu, yayınlanma ve süreklilik açısından çoğunlukla şu sorunlarla karşılaşmışlar:

- 1- Ekonomik, dağıtım ve kargo sorunları
- 2- Dergilerin genellikle dar bir kadro ile hazırlanmasına bağlı sorunlar,
- 3- Yeterli sayıda yetişmiş insan kaynağının olmayışı,
- 4- Şive ve ağız farklılıkları,
- 5- Standart bir yazı dili ve alfabe üzerinde henüz tam bir bütünlüğün sağlanamayışı,
- 6- Bireysel temel hak ve özgürlüklerin bilinmeyişiine bağlı olarak öğrencilik, memuriyet gibi çekincelerle Zazaca’ya karşı mesafeli duruş,
- 7- Dil alanında çalışan yeterli kurumsal yapıların olmayışı,
- 8- Dil bilinci açısından örgütlenme eksikliği...” (Söylemez, 2011: 177-192)

2.1. Zazaca fanzin dergiciliği

Zazaca ve Zaza edebiyatı, diğer ulus edebiyatlarına oranla yazılı alanda ciddi bir gecikme yaşamıştır. İlk eser, olarak ancak 125 yıl önceyi gösterebileceğimiz Zaza edebiyatının modern alandaki çalışmaları için 45 yıl gibi yakın bir zaman gösterilebilir. Bu gecikme; siyasi, sosyal, kimlik, dil, bilinç ve coğrafya gibi birçok sebeple izah edilebilir. Anadilde eğitimin olmayışı, Zazaca konuşmanın oldukça gerilediği ve Zazaca okuryazarlığın çok az olduğu gerçekliği de Zaza edebiyatındaki gelişmeyi olumsuz etkilemiş. Zazaca alanda yazmak isteyen veya bu alana katkı sunmak isteyenler de tetikleyici olumlu şartlardan ziyade etkileyici olumsuz koşullardan dolayı ya bu çalışmalardan uzak durmuş ya ağır aksak yürütmüş/yürütmektedir.

Zazaca roman, hikâye, şiir gibi türler dil, eğitim ve kimlikle ilgili engellerden dolayı istenen seviyede değildir: Bunu Zazaca dergicilik içinde söyleyebiliriz. 45 yıl boyunca yüzlerce dergide bir şekilde yer bulan Zazaca, baştan sona Zazaca dergilerde ise birkaç isimle sınırlı kalmıştır. Bu dergilerden çoğu da ancak birkaç sayı çıkarabilmiştir. Her şeye rağmen Zazaca dergiciliği sürdüren dergi sayısı ise iki elin parmaklarını geçmeyecek kadardır. Fanzin dergicilik için de elimizdeki veriler bizi benzer ifadeleri kullanmaya götürmektedir. Bu olumsuzluklara rağmen çıkan dergilerin çoğu için güçlü bir dil

bilincinden, edebiyat gücünden ve sürükleyici bir etkiden bahsedebiliriz. Eğer bugün, Zazaca için Klasik, Halk ve Modern başlıklarıyla bir edebiyat oluşmuş ve bu edebiyat başlıklarında akademik çalışmalar yapıyorsa bunda Zazaca ve Zazacaya yer veren dergilerin etkisi azımsanmayacak derecededir. Hatta şu rahatlıkla söylenebilir: Zazaca edebiyat, yazılı alana dergilerle girmiş, görünüm almış ve belirli bir seviyeye gelmiştir.

Zazaca fanzin kapsamında değerlendirebileceğimiz dergilerin tamamı her yönüyle fanzin özelliği gösterecek seviyede değildir. Bazıları her yönüyle fanzin dergi özelliği gösterirken bazıları da belirli bir oranda resim, çizim, fotoğraflama ve yazılar yönüyle fanzin özellikleri içermektedir. Bu çerçevede fanzin olarak değerlendirilebilecek veya kısmen fanzin özelliği gösteren dergiler şunlardır: *Ayre*, *Piya*, *Ware*, *Vati*, *Veng u Vaj*, *Piltan*, *Newe*, *Gog*, *Zring*, *Laser*, *Waxt* ve *Zaza Pres*. Bu dergilerden kendini fanzin olarak isimlendiren dergiler ise *Vati*, *Veng u Vaj*, *Piltan* ve *Laser*'dir. Çalışmamıza konu olan *Vati* ve *Veng u Vaj* dışındaki fanzin ve fanzin özelliği gösteren dergiler, için şu tanıtıcı bilgiler verilebilir:

Ayre: Ebubekir Pamukçu'nun çıkardığı *Ayre* (Değirmen) dergisi, 'Mecmuaya Zıwani' logosuyla 1985-1987 yılları arasında İsveç'te toplam 14 sayı yayınlanır. Ağırlıklı Zazaca olan dergide Türkçe yazılar da yer alır. Zazacayı ayrı bir dil ve Zazaları ayrı bir ulus olarak değerlendiren dergide çoğunlukla siyasi içerikli yazılar yer alır. Edebi, folklorik ve dille ilgili özgün ve çeviri yazıların da yer aldığı bu süreli yayın dergi ile fanzin arasında değerlendirilebilir.

Resim 1. Ayre Dergisi Kapak

Ware: Ware (Yayla) dergisi, 'Pêseroka Zon û Kulturê Ma' logosuyla 1992-2003 yılları arasında Almanya'da 14 sayı olarak yayınlanır. Ağırlıklı olarak Zazaca yazıların yer aldığı Ware dergisinde Türkçe ve Almanca yazılar da yer almıştır. Redaksiyon kurulunda Asmeno Bêwayır, Hawar Tornêcengi ve Xal Çelker gibi isimlerin yer aldığı dergi fanzin tarzında olup dil ve kültür ağırlıklı yazılara yer veri

Resim2. Ware Dergisi Kapak

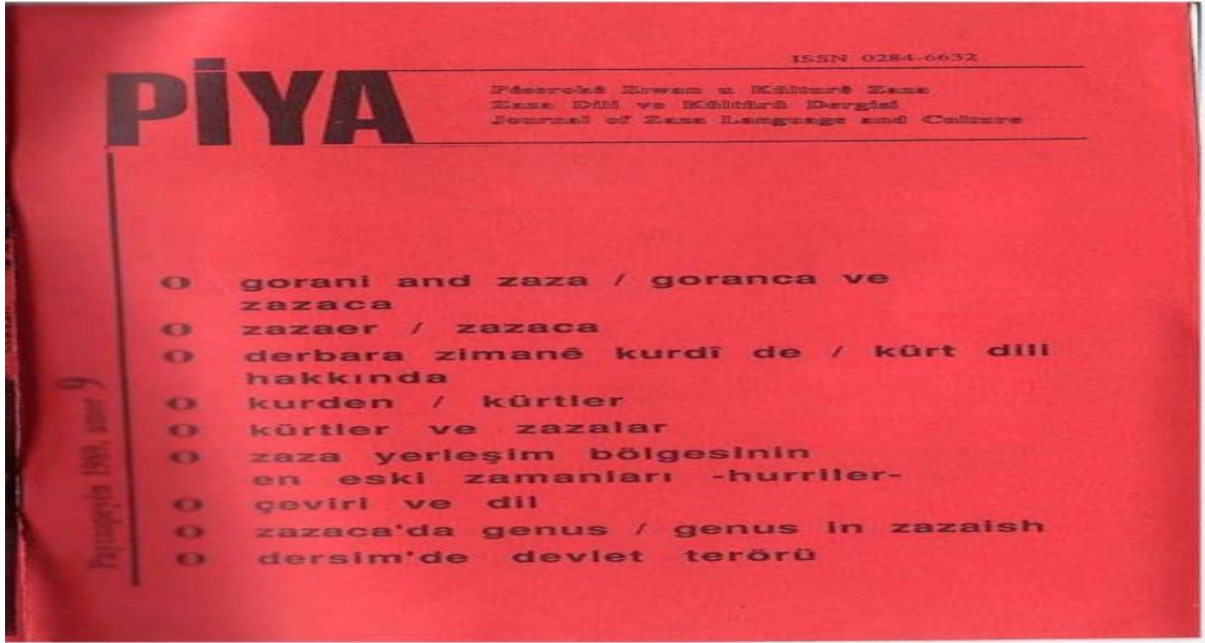
Waxt: Waxt (Zaman) dergisi, 1990-1991 yılları arasında Almanya’da toplam dört sayı olarak yayınlanır. Derginin kim tarafından yayına hazırlandığı ve yazıların kim tarafından yazıldığı belirtilmemiştir. Sadece yazışma adresi bilgisinin yer aldığı dergi hazırlanış şekli ve görselliği ile bir fanzin görünümündedir. Ağırlıklı Zazaca olan dergide Türkçe ve Almanca yazılar da yer alır. Dil, kimlik ve asimilasyon gibi konuların ağırlıkta olduğu dergide siyasi bir yaklaşım güçlüdür. Daktilo ve el çizimleri yardımıyla hazırlanan dergi her yönüyle fanzin özelliği gösterir.

Resim.3. Waxt Dergisi Kapak

Piya: Piya (Birlikte) dergisi 1988-1992 yılları arasında ‘Pêserokê Zıwan o Kulturê Zaza’ logosuyla Ebubekir Pamukçu’nun başredaktörlüğünde İsviçre’de yayınlanır. Dergi kelimesine karşılık olarak Pêserok (Bir araya getiren/derleyen) kelimesini kullanan ilk dergidir. 16 sayı yayınlanabilen Piya dergisinde ağırlıklı olarak Zazaca ve Türkçe yazılar yer alır. Bu dergi, Ayre dergisine oranla daha gelişmiş ve fanzini aşmış olgun bir dergi görünümündedir.

Resim4. Piya Dergisi 9. Sayı İçindekiler Kısmı

Zaza Press: Avrupa'da baştan sona Zazaca yayınlanan dördüncü dergidir. Dergi, 2000-2005 yılları arasında 'Journal Of Zaza Language And Culture' logosuyla İsveç'te yayınlanır. Faruk İremet'in sahipliğini yaptığı dergi 15 sayı çıkar. Şiir, hikâye, deneme ve eleştiri türünden yazıların yer aldığı dergide dil ve kültür endişesi öne çıkar. (Söylemez, 2011: 177-192)

Resim5. Zaza Press Dergisi 4. Sayı Ön Kapak

Piltan: Piltan (Çemen otu) dergisi, 2019 ilkbaharından bugüne üç aylık periyotlarla yayınlanmaya devam eden bir dergidir. 'Perloda Zon u Zagoni' logosuyla şu ana kadar 15 sayı çıkan dergi, kendini bir fanzin dergisi olarak tanımlar. Heydar Şahin, Hawar Tornêcengî, Sait Çiya u Mesut Keskin gibi isimlerin yazar olarak yer aldığı dergi; masallar, halk hikâyeleri, modern hikâyeler ve güncel meselelere dair yazılarıyla daha çok Dersim Zazalarının kültürünü öne çıkarır.

Resim6. Piltan Dergisi Kapak

Laser: Laser (Sel) dergisi, Bingöl Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı ile Zaza Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin birlikte çıkardığı bir fanzin dergisidir. Kürtçe ve Zazaca yazıların yer aldığı dergi, 2015 yılında ilk sayısı ile okur karşısına çıkar. Dergi, çeşitli zorluklardan dolayı ancak dört sayı çıkar. Şiir, hikâye, masal ve deneme gibi türlerde yazıların yer aldığı dergide edebi ve kültürel içerikler öne çıkar.

Resim7. Laser Dergisi Kapak

Zrîng: Zrîng, yansıma bir sözcük olup birine yumruk vurunca çıkan sestir. Kürtçe ve Zazaca yayıncılıkta sesin gür çıkması arzusuyla bu ismi alan dergi fanzin türünde bir karikatür dergisidir. 2019 sonbaharından itibaren Kurmanci (Kürtçe) ve Kırmancki (Zazaca) olarak iki farklı baskı şeklinde okur karşısına çıkan Zrîng dergisi bugüne kadar 12 sayı yayınlanmıştır. Siyasi ve ideolojik içeriklerin öne çıktığı dergide mizah ön plandadır.

Resim8. Zrîng Dergisi Kapak

Newe: Fanzin özellikler taşıyan *Newe (Yeni)* dergisi, 2020 Keşkelon-Tişrino Vêrin (Eylül–Ekim) aylarında ‘fanzina edebiyat u huneri’ logosuyla okur karşısına çıkar. Tek sayı çıkan *Newe* dergisi fanzin özellikler taşır. 23 sayfadan oluşan *Newe* dergisinin editörü Mikail Söylemez’dir. Dergide II. Yeni şairlerinden, İran ve Amerikan edebiyatından sekizi çeviri olmak üzere 12 şiir ve bir biyografi yer alır.

Resim9. Newe Dergisi Kapak

Gog: Gog dergisi, ismini Zazaca bir çocuk oyunundan alır. 2021 yılında yayın hayatına başlayan derginin genel yayın yönetmeni İmam Cici’dir. Çizgi roman ağırlıklı dijital çocuk dergisi GOG, Kürtçe ve Zazaca dillerinde yayınlanmakta olup şu ana kadar iki sayı çıkmıştır. Birbirinden farklı çizgi karakterin yer aldığı dergi, 7-14 yaş grubuna yönelik olup fanzin özellikler taşımaktadır.

Resim10. Gog Dergisi İç Sayfa

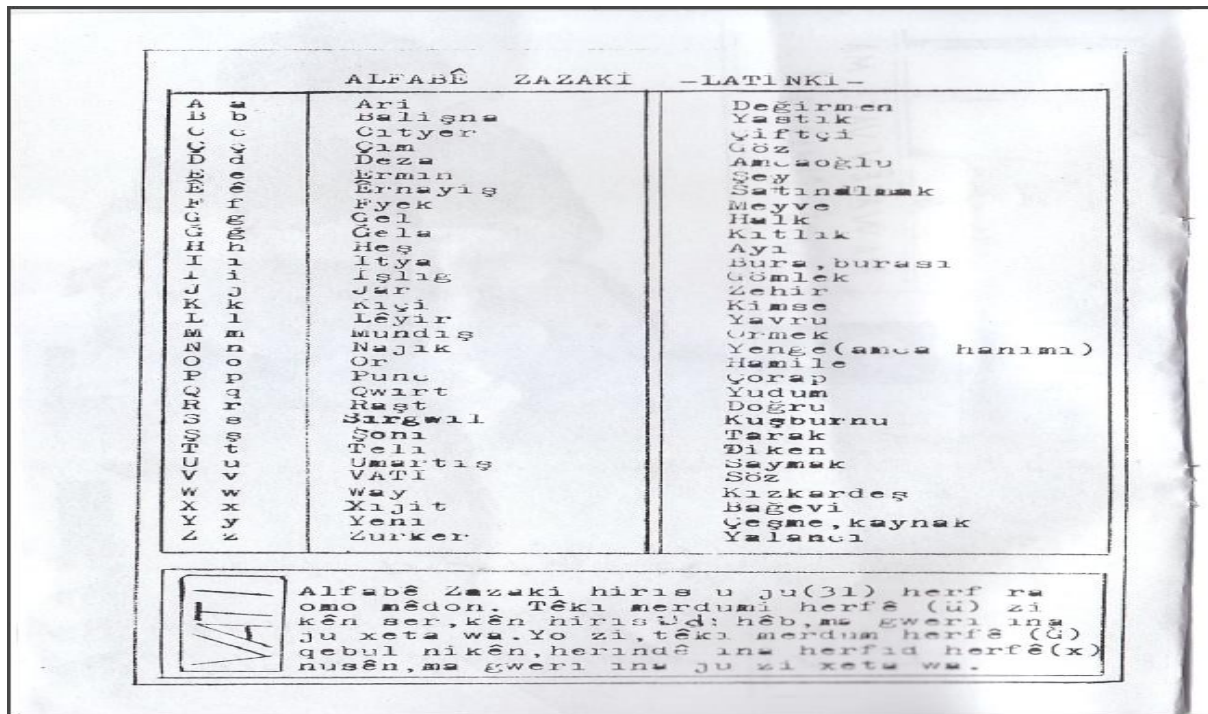
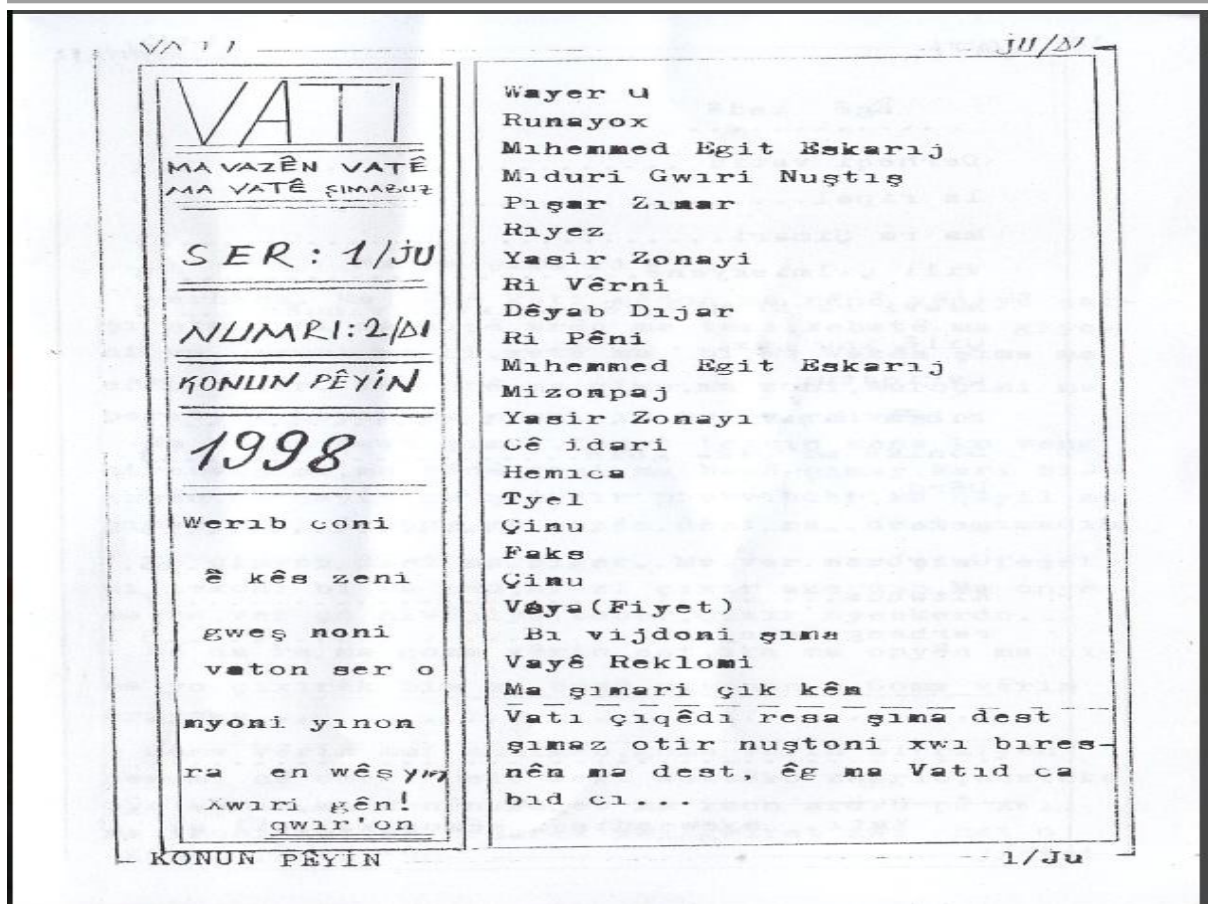
2.1.2. İki fanzin dergi örneği: Vatı ve Veng u Vaj

Zazaca fanzin dergilerden çalışmamıza konu olan iki dergiden ilki olan Vatı, 1997-98 yılında “Edebiyat o ê bin” logosuyla Erzurum’da bir öğrenci çalışması olarak üç sayı olarak yayımlandı. Dergi, aynı zamanda tamamı Zazaca olup Türkiye’de yayınlanan ilk Zazaca dergi olma özelliği taşımaktadır. Diğer dergi Veng u Vaj ise 2008 yılında İstanbul’da “Piseroka Sanat u Edebiyatê Zazaki” logosuyla sadece iki sayı yayımlanmış olup bülten tarzı bir fanzin şeklindedir.

2.1.2.1. Vatı

Vatı dergisi, Zaza edebiyatı için önemli bir köşe taşıdır. Dergi, hem Türkiye’de ilk Zazaca dergi hem de Zazaca ilk fanzin dergi olma özelliği taşır. Dergi, 1998 yılında ‘Edebiyat o ê bin/Ötekilerin edebiyatı’ logosuyla çıkar. Vatı, Zazaca ‘söz, ifade ve anlatım’ demektir. Dergi, kendine bu ismi seçmekle ‘Zazaca adına sözümlerimiz ve anlatacaklarımız var.’ demeye getirir. Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde birkaç Bingöllü Zaza öğrencinin çabasının sonucu çıkan dergi çeşitli zorluk ve problemlerden dolayı ancak üç sayı yayımlanabilir. Dil ve lehçe tartışmasında Zazacayı dil olarak gören dergide halk ve modern edebiyata dair içerikte yazı, şiir ve çizimler yer aldığı gibi dilbilgisi içerikli yazılarda yer alır. Yer yer siyasi mülâhazaların kendini hissettirdiği dergide karikatür güçlü bir anlatım öğesi olarak belirir. Vatı dergisi her üç sayısında da hikâye, şiir, köşe yazısı (nuşteyê kuncî), masal (sonık/vistonık), atasözü (vateyê verinan), bilmece (çibenok), deneme (ceribnayış), halk hikâyesi (hikâyeyê şari) ve sözlük (ferheng) çalışmalarını okura zengin bir içerik sunar. Dergide yer alan çizim ve karikatürler, bazen bir cümle ile bazen de bir metin ile mesaj vermektedir.

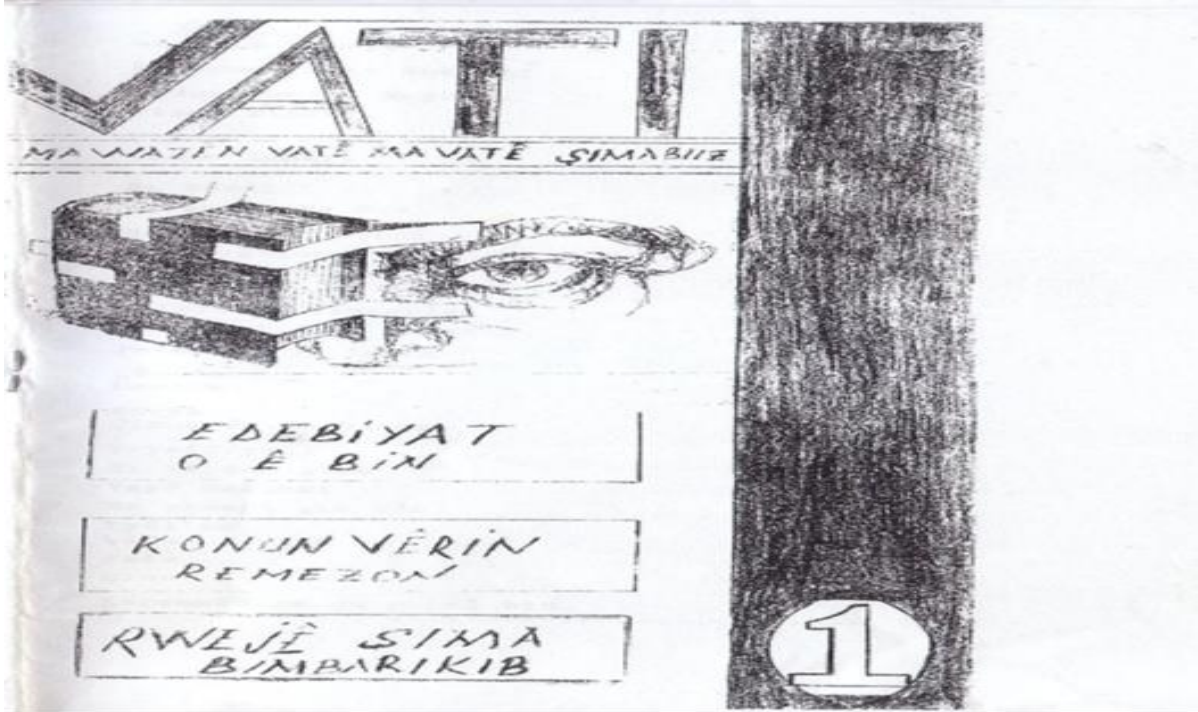

Resim11. Vati Dergisi 2. Sayı Ön ve Arka Kapak

Zazacanın Bingöl, Palu ve Siverek diyalektinin öne çıktığı Vati dergisinde Yusuf İslam, Ö. Faruk Çetinkaplan, İsmail Söylemez gibi 10'dan fazla yazarın yazıları yer alır. Zazacaya bakış, dil yasakları

ve edebi tarz gibi sebepler bağlamında Mihemmed Egıt Eskarij, Furkan Zıvrık gibi isimler, mahlas isimlerdir. Dergi yazarları, Zazaca okuma ve yazma alışkanlığının oluşması ve artması arzusuyla *Vatı* dergisini çıkarır. Zazaca bilenlerin Zazaca okuma ve yazması, Zazaca bilmeyenlerin Zazacayı öğrenmesi ve kadim anadillerine hizmet bu arzuyu tetikleyen başat hedefler olarak dergide belirtilir. Her sayının sonunda bir ferheng/sözlük kısmının olması bu hedefe ulaşmayı kolaylaştırmak içindir. Zazaca dergiler, dergi sözcüğüne karşılık ‘pêserok, kovar, mecmua, perloda, journal’ gibi kelimeler kullanılır. *Vatı* dergisi, bu çerçevede ‘mecmua’ tercihinde bulunur. Üniversite öğrencilerinin çıkardığı bu dergide ‘anadil endişesi, memleketten uzaklık ve hasret’ teması öne çıkar. Fanzin tutkusuyla çıkarılan derginin bir idare/iletişim merkezi olmadığı gibi dergi, parasal bir amaç gütmemektedir. Günün imkânları ve şartları etkisiyle daktilo ile hazırlanan dergide yanlış ve eksik kullanılan harf sayısı oldukça fazladır. Yazılar, bir yazı dilinden ziyade konuşma dili formundadır.

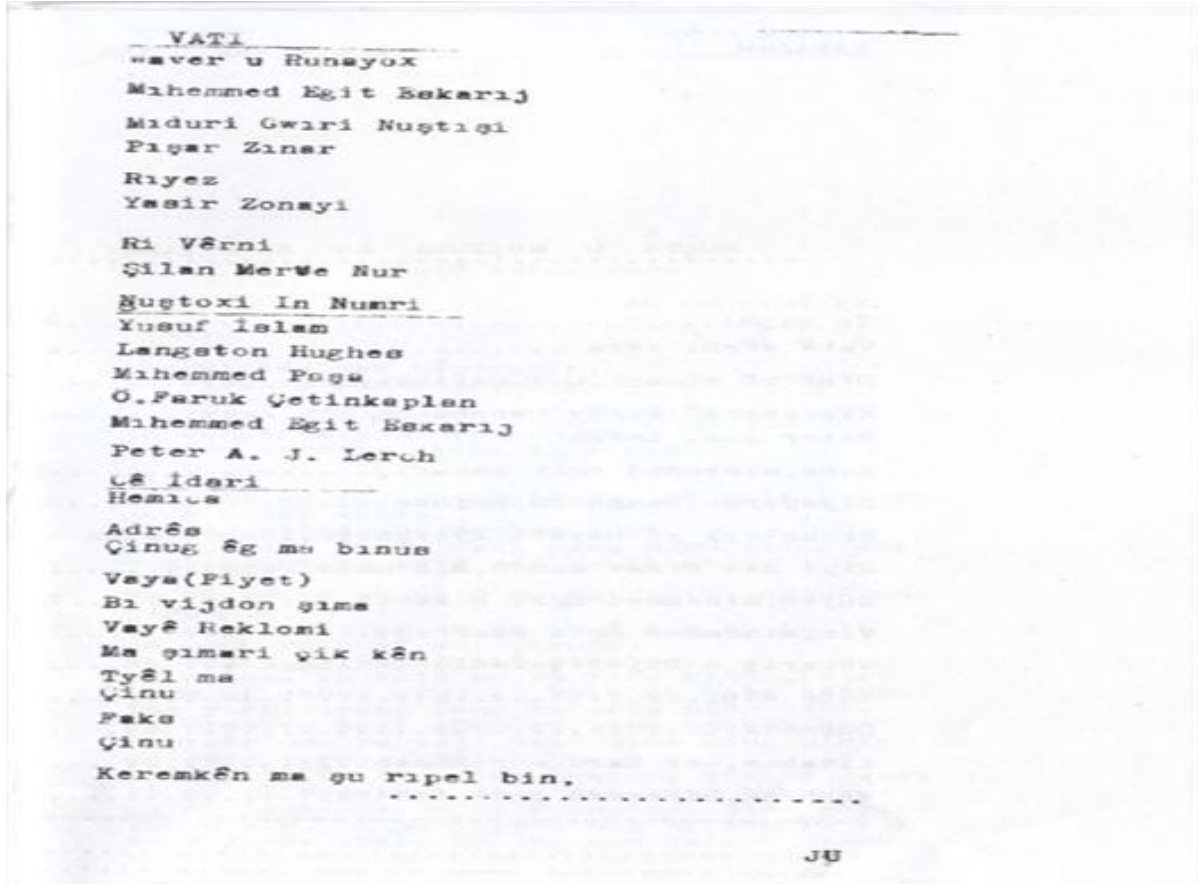
Vatı fanzin dergisinde çoğunlukla memleket hasreti, Allah ve Peygamber sevgisi, adalet, zulüm, hak, kardeşlik, köy, yayla, inanç, siyasi meseleler, özgürlük, dil, kimlik, vicdan, yaşam mücadelesi gibi çok geniş ve farklı bir konu yelpazesıyla karşılaşmak mümkündür. Dergide, Zazaca yazım için kullanılacak alfabeyle dair bilgiler de mevcuttur. Şiirler genellikle kısa ve serbest ölçü tarzında yazılmıştır. Peter Lerch’in ilk Zazaca derlemeleri dergide geniş bir şekilde yer bulmaktadır. Dergi, çıkarıldığı sayı ve sayfa sayısı yönüyle az ve sınırlı olsa da Zazaca içerik yönüyle zengindir. Zazaca yazının yeni yeni şekillendiği, okullarda Zazaca eğitimin olmadığı bir zaman diliminde bir öğrenci çabası ve fanzin tarzı olan *Vatı* dergisi yerinde ve faydalı bir çalışma olmuştur. Derginin logosu gibi duran “Ma Wazen Vatê Ma Vatê Şımabız / Biz istiyoruz sözümüz, sizin de sözünüz olsun” cümlesi fanzin dergilerin okur tarafından sahiplenme isteğinin bir yansımasıdır. Zazaca okuma yazmanın okunma, yazılma ve ilerlemesi isteği “*Vatı biden wendiş, Vatı bıwonen, Vatı ri biben abone! / Vatı’yi okutun, Vatı’yi okuyun, Vatı’ya abone olun!*” sloganıyla somutlaşır. 90’lı yıllarda Zazaca bir derginin çıkarılması bahsi geçen çeşitli nedenlerden dolayı başlı başına bir zorlukken bu zorluk hem fanzin tarzında hem de öğrenci çabası olan bir dergi için çok daha zordur. Bu zorluktan dolayı Zazaca ilk dergi

Resim12. *Vatı* Dergisi 1. Sayı Ön Kapak

Vatı 1. Sayı: *Vatı*’nın ilk sayısı 1998’in Aralık (Kanuno Verin) ayında çıkar. 20 sayfadan oluşan ilk sayıda altı yazarın katkısıyla bir önsöz (vateyo verin), beş şiir, bir halk hikâyesi, bir kronoloji, bir

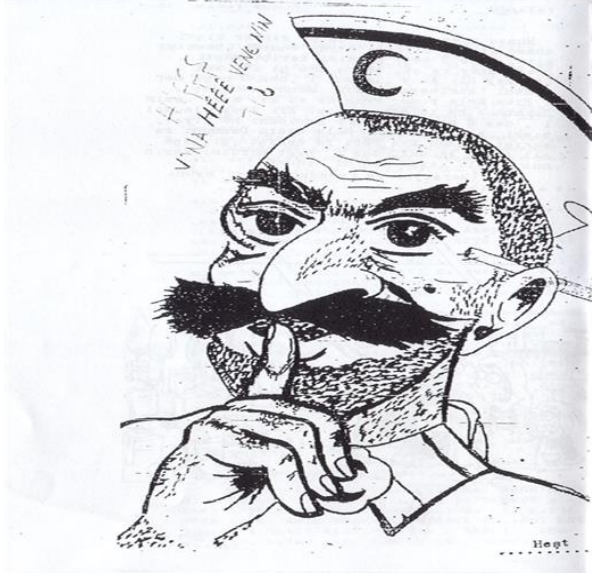
gezi yazısı (nuştayê gêrayîşî), özlü sözler, bilmece, kitap tanıtımı ve sözlük (ferheng) yer alır. Resimde de görüldüğü gibi **kapak sayfası** bir karakalem çizimdir. Derginin isminin altında “Ma Wazen Vatê Ma Vatê Şımabız / Biz istiyoruz sözümüz, sizin de sözünüz olsun” logosu yer alır. Kapak resmi okura önemli bir mesaj sunar. Göz (okuma), kulak (işitme) ve kitap (materyal) arasında bire bir bir ilişki vardır. Kulak olmazsa bilgi öğrenilmez, göz olmazsa bilgi yazıya dökülmez. Resimde ağız yoktur; çünkü bu çalışma (dergi) bağlanan/yasaklanan, raflara kaldırılan her kitabın çözülen düğümü ve konuşan ağzıdır.

Resim13. Vatî Dergisi 1. Sayı İlk Sayfa

Derginin **ilk sayfasında** derginin çıkarılmasında emeği geçen ve yazıları yer alan kişilerin isimleri verilir. Yine ilk sayfada sahip ve kurucu (Wayer u runayoğ) olarak Mihemmed Egit Eskarij, Yazışleri Müdürü (Mıduri Gwıri Nuştışı) olarak Pışar Zınar, Mizanpaj (Rıyez) olarak Yasir Zonayı ve kapak resmi (Ri verni) tasarımı için Şilan Merve Nur ismi verilir. Bu sayfada künye kısmında derginin idare yeri (çê idare) ‘her yer’, adres ‘yoktur ki yazalım’, fiyat ‘Gönlünüzden ne geçerse’, reklam ücreti ‘size bir şey yaparız’, telefon ve fax numaraları ‘yok (çınu)’ şeklinde yer alır. Bu ilk sayfadaki bilgiler diğer iki sayıda da aynen yer alır. Zazaca ilk dergi ve aynı zamanda ilk fanzin örneği Vatî’nin bu sayısında Rus filolog Peter A. J. Lerch’in Zazaca üzerine yaptığı ‘Forschungen über die Kurden und die İranichen Nordchalder’ adlı derlemesinden *Kışiyayışê Mikêy Qerebegun Ali Axay* adlı bir halk hikâyesi (hikâyeya şari) vardır. Dergi, bu çalışmayı bir masal (sonık) olarak değerlendirmiş; fakat derleme yaşanmış bir olayı halk motifleri bağlamında ele aldığı için halk hikâyesidir. Peter Lerch’in bu derleme çalışması 1856 yılında yapılmış olup aynı zamanda Zazaca üzerine yapılan ilk Zazaca çalışmadır. (Aslanoğulları, 2014: 13) Yazı aynı zamanda bir resimle pekiştirilmiştir.

Sayfa sekizde yer alan yandaki resimde, hastanelerde görmeye alışık olduğumuz sessizliğe davet eden hemşirenin yerini pos bıyıklı, sert bakışlı ve kulağının arkasında sigara olan bir adam almış. Resmin yan tarafında yer alan yazı, resimle birlikte bir dönem ve toplum için önemli mesajlar içermektedir: “Heşşş vona hêêê vene nin tı / Sus diyorum, sen görüyor musun?”

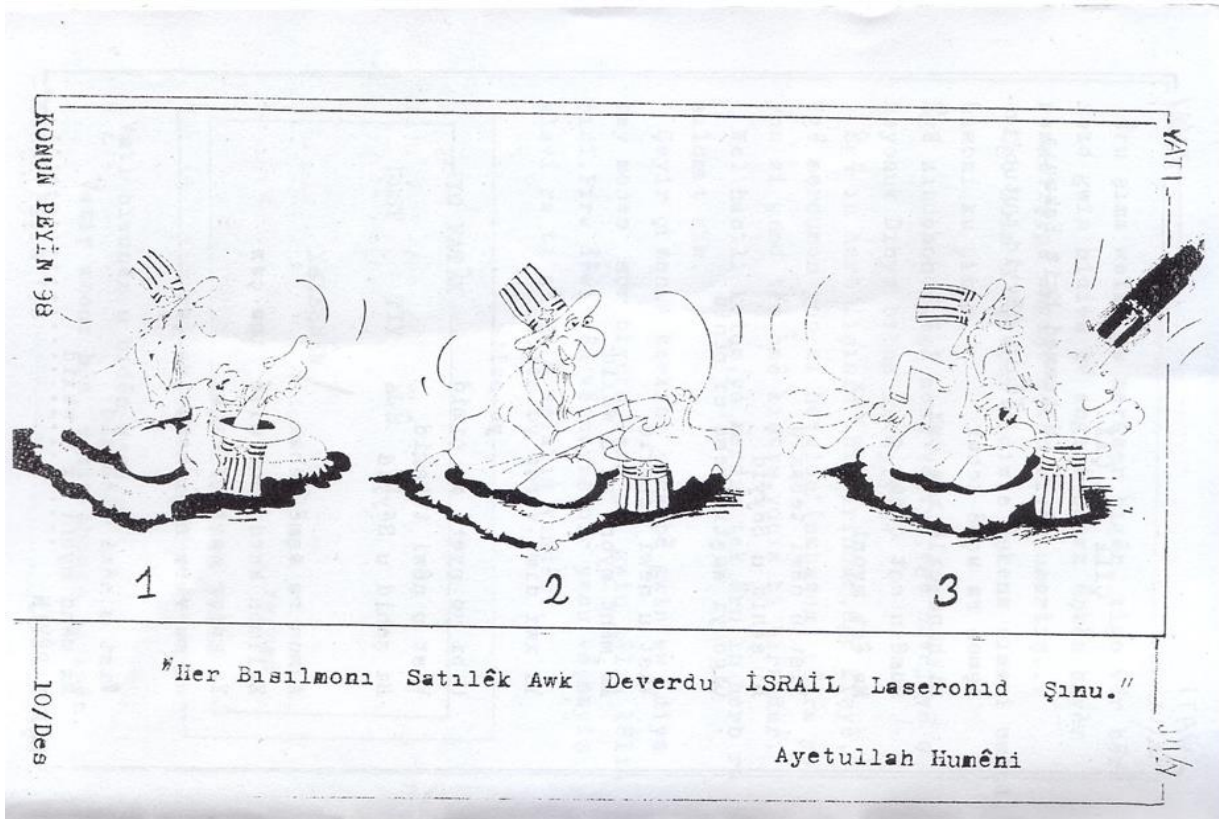
Derginin 18. sayfasında Kitapca kısmında Kemal Astore'nin kaleme aldığı ilk Zazaca hikâye kitabı *Cer Hard Cor Asmen* kitabının tanıtımı yer alır. Yazı, diğer yazılarda olduğu gibi içerikle ilgili bir resimle desteklenmiş. Dik duran bir kitaba monte edilen çeşmeden harflerin akışı okura kitap bilgi, kitap bilinç ve kitap dinamizm ilişkisini anlatır.

Vatı 2. Sayı: Derginin ikinci sayısı, ilk sayıdan hemen bir ay sonra Ocak (Kanuno peyin) 1998 tarihinde çıkar. Aralık ayı sayısı için yıl 1998 geçer. Ocak ve Mart ayları sayılarında da yıl olarak 1998 geçer. Muhtemelen ilk sayı 1997 Aralık'tır, bir yanlışlık olmuştur kanaatindeyiz.

Resim14. Vatı 2. Sayı Kapak Resmi

Derginin bu sayısının kapağında yetim ve kimsesiz bir çocuğun resmi yer alır. Resmin altındaki “Gelo! ma tidır rweşon bikerdên téné weş nibin?! / Acaba, birlikte bayram yapsaydık az daha iyi olmaz mıydı?” yazı bir Ramazan bayramı esnasında yetimlere ve kimsesizlere sahip çıkmayı istemekle önemli bir toplumsal beklentiye ve dinamiğe vurgu yapar. Bu sayıda, bir önsöz, beş şiir, iki deneme (ceribnayış), bir masal (sonık), kitabca, minyatür bir sözlük, Zazaca alfabeyle ilgili kısa bir yazı ve dört karikatür yer alır. Birçok yazının yazar/hazırlayanının belirtilmediği bu sayıda yazar ismi olarak Mihemmed Egıt Eskarij, Seyitxan Kurij (Peter Lerch’ten masal/derleme çevirisi), Furqan Zıvrık ve Ö. Faruk Çetinkaplan yer alır. Mısırlı âlim Seyyid Kutub’un Çılê Ina Çax (Bu Çağın Işığı) isimli şiir çevirisi ve İsrail’i temsil eden bir hokkabazın şapkasından uçurulan güvercinin (özgürlük) yerine bombanın çıktığı karikatürün altında İranlı dini lider Humeyni’nin şu sözünün yer alması dergiyi çıkararak kadronun dini bağlamını görmek açısından önemlidir:

Resim15. Vati Dergisi 2. Sayı Sayfa 10

“Her Bısilmonı Satılêk Awk Deverdu İSRAIL Laseronıd Şınu / Her Müslüman bir kova su dökse İsraili sel alır.”

Kitabca kısmında o tarihe kadar çıkmış 20 Zazaca kitabın ismi bir bibliyografya şeklinde yer alır. Bu sayfada sağ üst kısımdaki resimde bir rafta dizilmiş kitaplar yer alır. Raftaki kitapların sayı olarak azlığı, birkaçının kalınlığı, inceliği, uzunluğu ve kısalığı Zaza kitap çalışmalarına bir vurgu gibi durur.

Vatı 3. Sayı:

Derginin üçüncü sayısı bir aylık aradan sonra Edar (Mart) 1998’de çıkar. Bu sayının kapak sayfasında yine bir çocuk resmi yer alır. Bir duvar dibinde boynu bükük, kimsesiz ve yetim bir çocukla içinde bulunulan an Kurban Bayramı ilişkilendirilir. Resim yazısında “Rweşonê Şıma Bımarıkı / Bayramınız mübarek olsun!” temennisi yer alır. Derginin arka kapağında 28 Şubat’ın zorlu günlerini ve başörtü eylemlerini temsil eden iki resim yer alır. İki resimde de okula başörtüsüyle giremeyen kız öğrencilerin protestolarını içeren görüntüler vardır. İlk resimdeki “Şarpi şeref a, şarpi namus a / Başörtüsü şereftir, başörtüsü namustur.” ve ikinci resimdeki “Wayêr nomus u şerêf xwı vêjyên! / Namus ve şerefinize sahip çıkın!” yazıları yer alır. Hem ön kapak, hem arka kapak resimlerinde derginin

dini bakışı ve dini eylemselliği öne çıkarması ve bunları kendi anadili Zazaca ile ifade eden bir görünüme büründürmesi aynı zamanda dergiyi çıkaran ekibin iki yoksunluk ve iki ötekileştirilmiş olarak gördükleri 'din ve dil'e verdiği önemi ortaya koyar.

Resim16. Vati Dergisi 3. Sayı Ön ve Arka Kapak

Vati'nin 3. ve son sayısında 10 şiir, 1985 tarihli Time dergisinden David Suter'den alınan bir karikatür yazı, bir halk hikâyesi (hikâyeya şari), güzel sözler (vatê wêş), bir deneme (ceribnayiş), atasözleri (vate verinon), sözlükçe (ferhengok) ve dağıtım yapılacak Zazaca kitap listesi yer alır.

Derginin 3. Sayısı 21 sayfadır ve ilk (künye) sayfasında diğer iki sayıda yer almayan bir detay gözümüze ilişir: Sağ tarafta yer alan sütunda miladi (1998), hicri (1418) ve rumi (1413) takvim yıl olarak gösterilmiştir. Resmi takvimin miladi, dini takvimin hicri ve Zazalar arasında yaygın takvimin rumi olduğu gerçekliği bağlamında bu bilgi, yaşanan coğrafyanın dinamiklerini önemseme açısından önemli bir detaydır. Dergide dört sayfanın başka kaynaklardan fotokopi edilerek alınması çıkan her sayı için yeni teknolojik imkânları kullanabilme arzusu ve ihtiyacı olarak değerlendirilebilir. İlk iki sayıdaki daktilo etmeye göre fotokopi etme çabası bir fanzin dergi adına önemli bir aşamadır.

Vatı'nın bu sayısında da yazıların çoğunda yazar/hazırlayan bilgisi mevcut değildir. Dergide yazar/çizim olarak şu isimler yer alır: Mihemmed Paşa, Seyitxan Kurij (Peter Lerch'ten bir halk hikâyesi çevirisi), Dêyap Dîjar, Mihemmed Egît Eskarij ve Ercan Akyol. Dergide yer alan yazı sayısı tür bakımından incelendiğinde aşağıdaki tablo karşımıza çıkar:

Tablo1. Vatı Dergisinde Yer Alan Yazılar

Yazı İsmi / Nameyê Nuştey	Yazar / Nuştoğ	Tür / Tewır	Sayı / Humar	Sayfa / Ripel
Diyê Biya Sewaxi	Ömer Faruk Çetinkaplan	Şiir	1	4
Kışiyayişê Mikey Qerebegun Ali	Peter Lerch	Masal / Sonik	1	5, 6, 7
Bıra	Mihemmed Egît Eskarij	Şiir	1	9
Siyaçermi	Longston Hughes	Şiir	1	10
Kronoloji Yê Heyati Pyexembêr	Yusuf İslam	Kronoloji	1	11, 12
Riyê Xwî Bıaww Azmin	Mihemmed Paşa	Şiir	1	13
Duyes	Mihemmed Egît Eskarij	Şiir	1	13
Vir	Mihemmed Egît Eskarij	Şiir	1	14
Gerayiş u Diyayiş Gwel Ê Qwiling	Anonim	Gezi Yazısı / Nuşteyê Gêrayiş	1	15
Vîli Çilmıskyenê	Ö.Faruk Çetinkaplan	Şiir	2	5, 6
Alavi Ra Tı Nişken Welatid Vındê	Mihemmed Egît Eskarij	Deneme / Cerıbnayış	2	7, 8
Çilê Ina Çax	Mihemmed	Şiir	2	9
Bîbên Hişar	Furqan Zıvrık	Söyleşi / Mıjuli	2	11, 12
Sonikê Mirşika Goin	Peter Lerch	Masal / Sonik	2	13, 14, 15
Ğwırbet	Mihemmed Egît Eskarij	Şiir	2	16
Buyê Hubêyb	Mihemmed Egît Eskarij	Şiir	3	4, 5
Fransızki	İ. Demirci	Şiir	3	6
Fatima	Nizar Kabbani	Şiir	3	7
Koxê Nerêb û Hyêni üHêni)	Peter Lerch	Masal / Sonik	3	9, 10
Qıjî O Qajî	Mihemmed Egît Eskarij	Şiir	3	12
Kelom	Anonim	Şiir	3	14
Vîli Abyay Çıman De Mı Dı	Mihemmed Paşa	Deneme/ Cerıbnayış	3	15

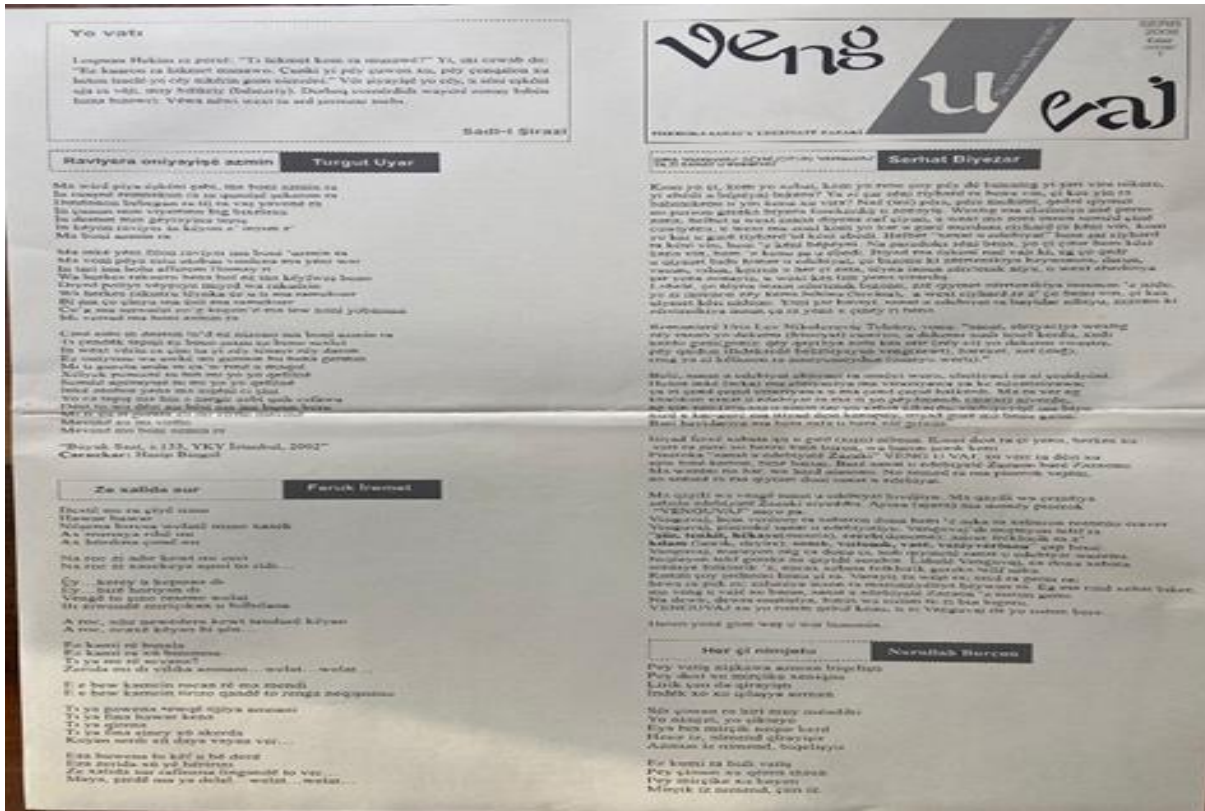
2.1.2.2. Veng u Vaj

Sahipliğini Filit Çapakçur'un yaptığı *Veng u Vaj (Ses ve Söylem)* dergisi, Zazaca fanzin dergiciliği adına önemli bir çalışmadır. Dergi 2008 yılında Mart (Edar) "Pêseroka Sanat u Êdebiyatê Zazaki / Zazaca Sanat ve Edebiyat Dergisi" logosuyla çıkar. Sadece iki sayı yayımlanabilen *Veng u Vaj*'ın ikinci sayısı Haziran (Hêziron) 2008'de çıkar. Derginin her sayısı sadece iki sayfadır. *Veng u Vaj*, baskı görünümü yönüyle dergi ve gazete arasında bir bülten gibi durur. Editörlüğünü Serhat Biyezar'ın yaptığı dergide Asmên Bewayir ve Faruk İremet gibi isimler öne çıkar.

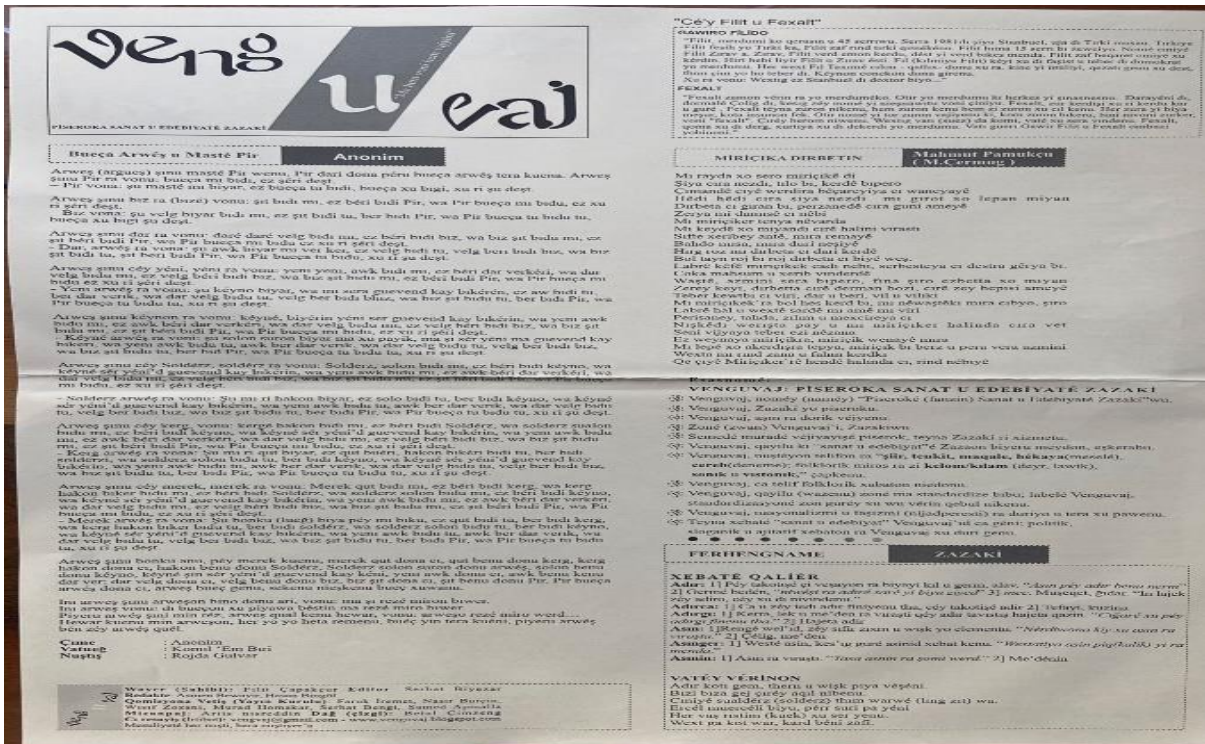
Dergide şiir, deneme (cerıbnayış), sözlük (ferheng) ve atasözü (vateyê verin) gibi türlerdeki yazılar yer alır. Dergideki yazıların çoğu Türk edebiyatında II. Yeni şairlerinin şiir çevirileridir. Derginin ilk sayısında Serhat Biyezar Çıra 'Venguvaj' Sêyni (Çıtır) 'Venguvaj' ya zi 'Sanat u Edebiyat' başlıklı yazısında derginin niçin ve nasıl ortaya çıktığını, derginin sanat ve edebiyat anlayışını anlatan yazısı

dergiyi ve çizgisini tanıma adına önemlidir. ‘Cêy Filit u Fexalt’ köşesi çizgi karakterler ve ‘Ferhengname: Zazaki’ köşesi Zazaca dil çalışması yönüyle önemli iki çalışmadır.

Resim17. Veng u Vaj Dergisi 1. Sayı

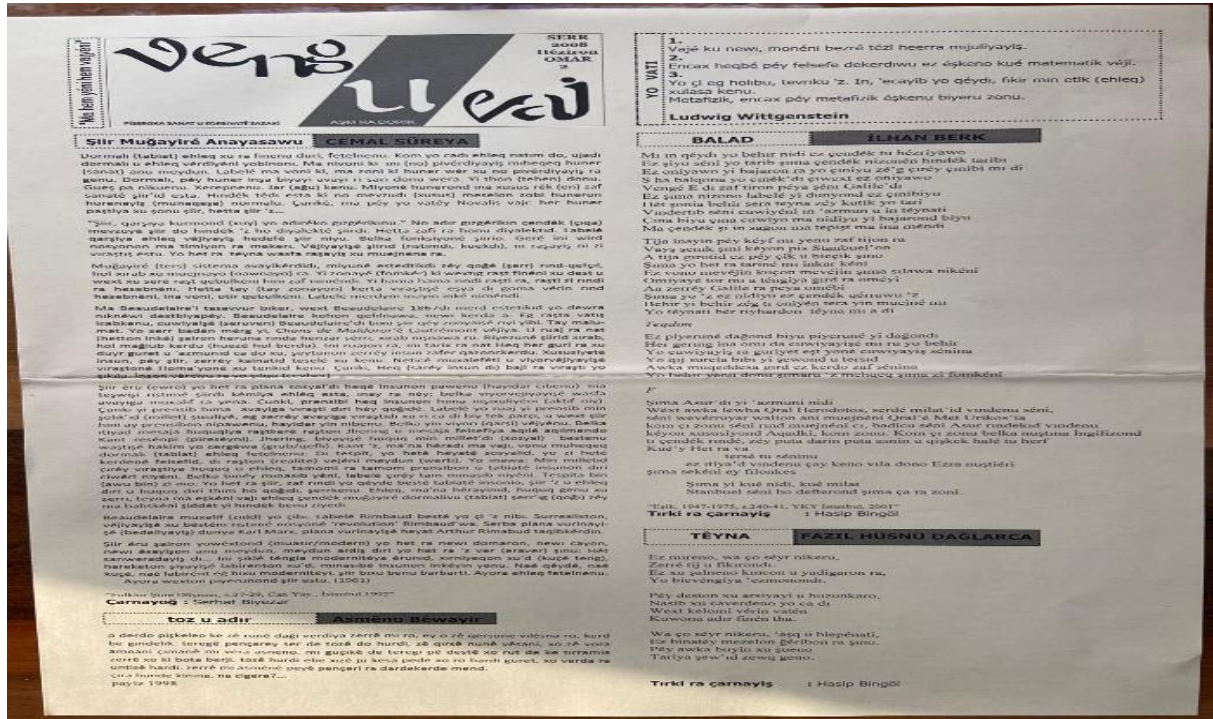

Resim18. Veng u Vaj Dergisi 1. Sayı

Resim18.Veng u Vaj Dergisi 1. Sayı

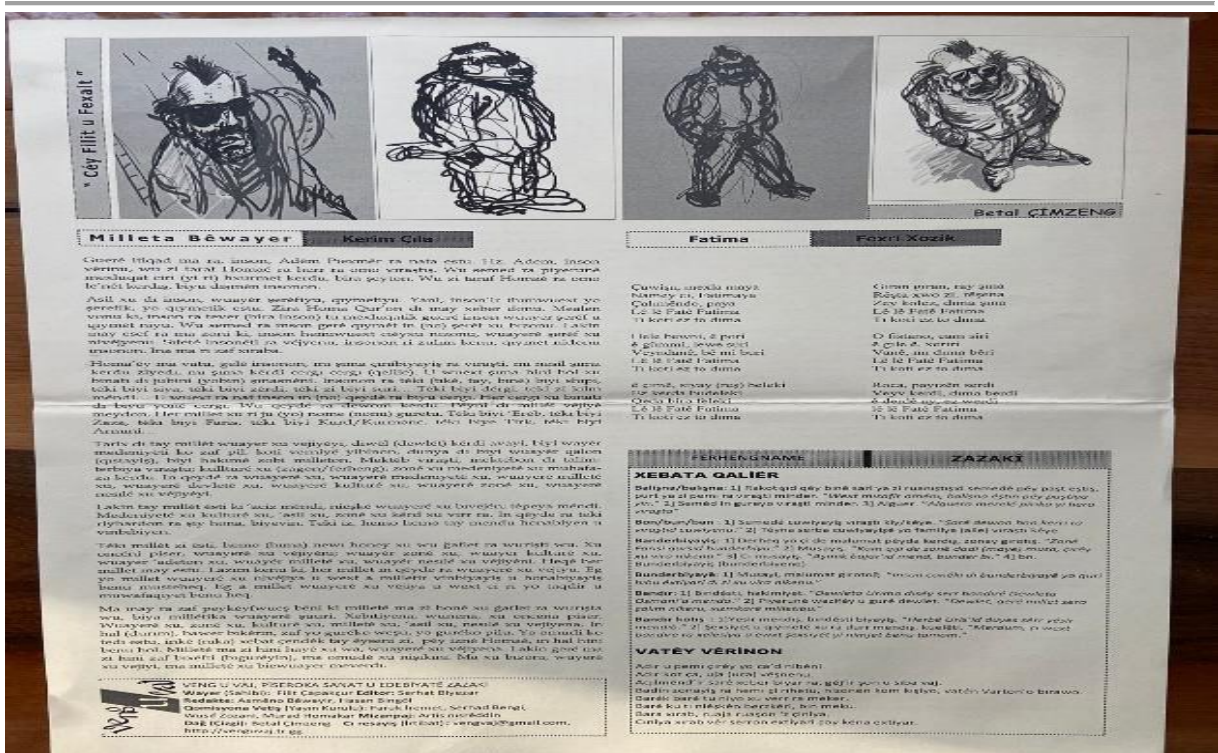
Derginin internet sitesinde şu başlık altında dergi, Serhat Biyezar'ın kaleminden anlatır:

... Adımları çoğaltmak, sesi söze dönüştürmek, söz'ü çoğaltmak, telaşı azaltmak, insanı fark etmek, odaları fark etmek... "Her insan içinde bir oda taşır." der Franz Kafka odayı ve insanı kıymetli kılarak... İnsan yazdıklarıyla, sanatıyla kıymetlidir ve vardır. Varlık, varlığın dille ilişkisinden vardır. Dil, bizzat varlığın kendisi, özü ve sözüdür. Sözü kıymet bilmenin tedirginliği, sorumluluğu, hazzı ve 'Zazaca dua eden annemin ceviz oymalı sandukası' küllerinden doğarak, arınarak ses'e dönüşüyor. Varlığı anlamlı kılan, onu unutulmuşluk vadilerinin derinliklerinden çekip muhayyilelerde anlamlı kılan şey kuşkusuz edebiyattır, sanattır. İnsanın yaşadığı hissiyatlardan doğan sanat, edebiyatta sözde karşılığını bulur. Zaza edebiyatı da söze dayandı, sözde karşılığını buldu. Bu edebiyatın da sahibi vardır ve bir gün gelip bulunduğu iç odalarından bir yerden çıkaracaktır. O gün geldi, çattı. "Hem söyleriz hem söyleniriz" mottosuyla Zaza kültür ve edebiyatına yeni bir açılım, perspektif kazandırmayı düşleyen Zazaca edebiyat ve sanat "fanzin"i (piserok) "VENG U VAJ", ilk sayısıyla edebiyat dünyasındaki yerini aldı (Biyezar, 2012)

Resim19. Veng u Vaj 2. Sayı Birinci Sayfa

Resim20. Veng u Vaj 2. Sayı İkinci Sayfa

Veng u Vaj dergisinin iki sayısında yer alan yazıların türleri aşağıda tablo şeklinde görülmektedir:

Tablo2. Veng u Vaj Dergisinde Yer Alan Yazılar					
Yazı İsmi (Nameyê Nuşteyi)	Yazar (Nuştog)	Tür (Tewır)	Sayı Humar	/	Sayfa (Ripel)
Yo Vatı (Bir söz)	Sadi-i Şirazi	Özdeyiş (Vateyo Weş)	1		1
Çıra 'Veng u Vaj' Sêyni 'Veng u Vaj' Ya Zi Sanat u Edebiyat	Serhat Biyezar	Önsöz / Vervate	1		1
Her çi nimjetu	Nurullah Burçun	Şiir	1		1
Raviyera oniyayişê azmin	Turgut Uyar	Şiir	1		1
Ze xalida sur	Faruk İremet	Şiir	1		1
Buça Arwêş u Mastê Pir	Anonim	Masal / Sonk	1		2
Cê'y Filit u Fexalt	Anonim	Hikâyeyi şari	1		2
Miriçika Dirbetim	Mahmut Pamukçu	Şiir	1		2
Şiir Muğayirê Anayasawu	Cemal Süreyya	Deneme / Ceribnayış	/ 2		1
Toz u adır	Asmêno Bêwayir	Deneme / Ceribnayış	/ 2		1
Balad	İlhan Berk	Şiir	2		1
Têyna	Fazıl Hüsni Dağlarca	Şiir	2		1
Fatima	Fexri Xozik	Şiir	2		2
Milleta Bêwayir	Kerim Çıla	Deneme / Ceribnayış	/ 2		2

Sonuç

Derginin bir alt kültürü ve aşaması olarak görülen fanzin, fotokopi dergicilik gibi küçültücü ifadelerle maruz kalsa da üretildiği her toplumda baskın kültür, egemen güç ve ötekileştiren bakışa karşı yükseltilecek ötekinin sesi olmaya çalışmıştır. Fanzin dergicilik süreci içerisinde, karşı ve karşıt bir ses olmanın yanı sıra yazılı medyada ve profesyonel basında yer bulamayan yazar, çizer ve şairlere için alternatif bir mecra olmuştur.

İdare merkezi, kar amacı, dağıtım ağı ve belirli bir yayınlanma aralığı olmayan merdiven altı yayınlar olarak bilinen fanzinler, ulaşması zor, gizemli, öteki ve alternatif yayın olma özelliği bağlamında farklı kimlik, dil, tercih, davranış ve yaklaşımlara birer ses olabilmişlerdir. Fanzinler, bir yönüyle toplumda ötekileştirilen ve varlığı küçümsenen insanların ifade sığınağı görevi görmüşlerdir. Zazaca fanzin dergilerin ve çalışmamıza konu olan iki Zazaca fanzin derginin de böyle bir görev izlediği görülmüştür.

Dünyada ilk örneklerine 1920'li yıllarda rastlanan fanzin yayıncılık ve dergiciliğin Türkiye'deki ilk örnekleri için 1970'li yıllar gösterilebilir. Fanzinler, dünya edebiyatında daha çok bir karşıtlığı ve başkaldırılığı dile getirirken Türkiye'de daha çok edebiyat, müzik ve sinema ağırlıklı bir yol izlemişlerdir. Zaza dili, edebiyatı ve kimliği açısından fanzin yayın ve dergicilik anlayışı tıpkı Zaza yazılı edebiyat ürünleri gibi oldukça yakın bir tarihi gösterir. Zazacada ilk fanzin çıkışı 1990'dan sonradır ve ilk ciddi örnekleri ise 2000'li yıllardan itibaren yayınlanmaya başlar. Fanzinlerdeki bu durum, daha çok ilgili edebiyatların toplumsal yapısı ve muhalefet kültürü ile ilgili bir yaklaşım tarzı olarak değerlendirilebilir.

Çalışma, Zaza yazınında fanzin türü dergileri görmek, bunların fanzin yönünü ortaya koymak ve fanzin çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini anlamak ve Zaza dil çalışmalarına katkılarını ortaya koymak amacıyla incelenmiştir. Çalışmamıza konu olan Zazaca fanzin dergilerden Vati daha amatör bir tarzda, öğrenci kadrosuyla ve elle yazma, fotokopiyle çoğaltma gibi kısımlarla hazırlanmıştır. Veng u Vaj ise amatör ve profesyonellik arasında bir bülten şeklindedir. Bu derginin kadrosu içinde öğretmenlerin olduğu edebiyattan haberdar bir kadroyla hazırlanmış ve matbaada çoğaltılmıştır.

Vati dergisinde daha çok şiir, masal, deneme türü yazı içerikler ve dile sahip çıkmayı telkin eden resim, karikatür ve sloganlar görülür. Veng u Vaj'da şiir, masal ve deneme türü öne çıksa da burada şiir ve denemeler daha çok seçkin bir edebiyat topluluğu olan II. Yeniciler'in yazılarından çeviri şeklinde görülür. Bu dergideki yazılar, Vati'ye göre daha edebi ve sanatlı bir tarzdadır.

İki fanzin dergi, Zazaca dergiciliği bağlamında dergiciliğin de ilk örnekleri olarak bilinmektedir. Bu çerçevede iki dergi de Zaza dili ve edebiyatı açısından inceleme, araştırma, okuma, yazma ve dil bilincinin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Vati ve Veng u Vaj dergileri, Zazacanın fanzin dergiciliği alanında fanzin dergicilikten beklentilerini görmüş ve bunu göstermeye çalışmış iki önemli çalışmadır. Bu iki dergi, sonraki süreçte Zazacada yeni fanzin dergilerin çıkarılmasına örneklik teşkil etmiştir. İki dergideki artı ve eksiler, olumlu ve olumsuz yönler yeni çıkan fanzin dergileri için önemsenmiştir. İki dergi, Zazaca gibi çeşitli engellerle karşılaşmış ve yazıya geç geçmiş bir dilde dergiciliğin zorlu yönlerini ve yayın dağıtım aşamasındaki problemleri için de önemli veriler ortaya koymuştur.

Bu çalışma ve 'Vati ve Veng u Vaj' fanzin dergileri için yapılacak yeni çalışmalar Zazaca fanzin dergiciliği anlama ve değerlendirme açısından önemlidir. Yeni fanzin dergiler çıkarmak için bir öngörü oluşturabilirler.

Kaynakça

- Aslanoğulları, M. (2014). Lerch'in zazaki derlemelerinin çevrimyazımı ve türlerine göre sözcüklerin tahlili. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Bingöl.
- Biyezar, Serhat. (2012). Veng û Vaj Piseroka Sanat u Edebiyatê Zazaki. (Erişim: 12.01.2024), <https://vengvaj.tr.gg/>
- Turgut, Ç. (2001). Dergiler: Yer altı Haritaları, 101 Dergi. Yapı Kredi Yayınları.
- Dağılma, İ. (2023). Edebiyato Modern Ê Zazaki (Dewır, Tewır u Mewzu). Sonçağ Akademi.
- Deleuze, G. (2003). İki Konferans. Norgunk Yayıncılık.
- Espar J. İ. (2011). Vate Çalışma Grubu ve Vate Dergisi Çalışmaları. (Erişim: 02.04.2020), <http://www.zazaki.net/haber/vate-calisma-grubu-ve-vate-dergisi-calismalari-775.htm>
- Garan Gökşen, B. (2023). Dergilerin Nabzını Tutan Şair: Cemal Süreya'nın Dergiler Üzerine Görüşleri. *SocialSciences Research Journal*, 12 (12), 1503-1512.
- Ölçekçi, H. (2016). Alternatif Bir Medya Olarak Fanzinler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 12 (53), 345-348. DOI: 10.9761/JASSS6878
- Kayaoğlu, H. D. (2008). Süreli Yayınlar Yönetimi. Selenge Yayınları.
- Söylemez, İ. (2006). Miraz 'Felsefe u Edebiyat', (3), İtaki Kitabevi.
- Mutlu, E. (1998). İletişim Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Roja Newé: Kürtçe-Türkçe Gazete, Yıl: 1, Sayı: 1, 15 Mayıs 1963.
- Serbes, H. (2021). İletişimin Avangard Mecrası: Fanzin Mitine Fenomenolojik Bir Bakış. *Etkileşim*, (7), 236-241. DOI: 10.32739/etkilesim.2021.7.126
- Söylemez, İ. (2011, Aralık). Geçmişten Günümüze Zazaca Dergiler: Kronoloji, Sorunlar ve Çözümler, M. Varol (Ed.), I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu içinde (s.177-192). Bingöl: Bingöl Üniversitesi.
- Yapar Gönenç, A. (2006). Türkiye'de ve Fransa'da Dergicilik ve Kadın Dergileri. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Yüzen, E. (1979). Tirêj, Kovara Çandi u Pişeyi, (1), Doğan Basımevi.
- Çapakçur, F. (2008). Veng u Vaj 'Piseroka Sanat u Edebiyatê Zazaki'. (Erişim: 03.04.2020), <https://vengvaj.tr.gg/>

Extended Abstract

Paul Valery sees magazine publishing as the laboratory of literature. That is really the way it is. Just as a scientific study or a scientific discovery is first handled in a laboratory environment, many literary genres such as articles, essays, stories, and poems appear before the reader in the pages of magazines. From literary to political, from artistic to tourism content, magazines determine their publication line according to the target audience and reach this audience at certain periods.

Magazines connect yesterday to today and open a window to tomorrow. For this purpose, they want to eliminate ignorance and satiate the reader with different articles to arouse curiosity. Magazines are also the modern communication means of culture. They are the lifeblood of local feeling and thought. Magazines draw on the memory of the society and present what they collect to the society.

In the world of literature, mysterious or opposing publications have taken up the back streets of cities, found a place under the stairs, and tried to make their voices heard under very difficult conditions; they have also existed as an alternative communication. These alternative publications, known as 'fanzines', a word derived from the words fanatic and magazine, emerged with a sincere, non-profitable motive, were photocopied and distributed from hand to hand, were well-known, read, and created a serious interaction.

Fanzine is magazine publishing, which is seen as a subculture and phase of the magazine. Fanzines, in addition to being an oppositional voice, are also an alternative medium that provides opportunities for writers, illustrators, and poets who cannot find a place in the print media and professional press. Fanzines are reproduced or printed in several hundred copies and they are literary, cultural and political products that excite the hard-working staff and provide a glimmer of hope for them, rather than their readers. In fanzine magazines, the fact that the writers and illustrators are amateur and do not appear professional is an element of sincerity and originality. Fanzines are under-the-counter publications that have no headquarters, no profit motive, no distribution network, and no specific publication interval. Fanzines, which offer the opportunity to give a voice to different identities, languages, preferences, behaviors, and approaches, are, in a sense, a shelter of expression for people who are marginalized and underestimated in society.

Fanzines provide the voice, expression, and visibility of the identities and reveal problems of different languages, cultures, subcultures. and counter-thoughts. Fanzines are especially a symbol and a self-promotion showcase of the other marginalized social layers and social structures. Contrary to popular belief, technological opportunities and social media have increased the importance of fanzines. Fanzines have created more opportunities for sub-identities and cultures to organize, increase their influence, and become functional compared to the previous amateur and scarce printing opportunities.

The first examples of fanzine publishing in the world were seen in the 1920s and they can be traced back to the 1970s in Turkey. While the examples of fanzines in world literature mostly express opposition and rebellion, in Turkey we can talk about fanzines that focus more on literature, music, and cinema. This is mostly related to the social structure and opposition culture of the relevant literatures. In Turkey, examples of oppositional or marginal fanzines mostly appeared after the 1980 coup, first with humor magazines and then with radical magazines. Fanzine magazines played an important role after 1980 in terms of recognizing, knowing, and embracing other languages and identities, subcultures and contrary ideas.

Zazaki's magazine journey began in the late 1970s. Since then, magazines that include Zazaki or are entirely in Zazaki have mostly tried to be carriers of the language, culture, and social dynamics of Zazas. Zaza language, identity, culture, literature, and folklore first appeared in written form in these magazines. As far as we can determine, Zazaki has been included in more than 100 magazines from the late 70s to the present day. Among these magazines, about 15 magazines were published entirely in Zazaki; more than 15 magazines were predominantly in Zazaki and included languages such as Turkish, Kurdish, English or German; more than 50 magazines were Kurdish and more than 10 magazines were predominantly Turkish and included Zazaki. Some magazines of the associations and foundations also included Zazaki.

Informatics and technological speed make competition difficult in the field of publishing as in many fields. Fanzines, which claim to be the voice of existence, resistance, and the other, strive to protect their alternative attitude against this dominant progress of the internet. We can see this effort in the literature of many languages and nations, as well as in Zazaki, with a few examples - though they are weak and insufficient.

In terms of Zaza language, literature and identity, the concept of fanzine publishing shows a very recent history, just like Zazaki written literary products. The first fanzines in Zazaki were published after 1990, and the

first serious examples began to be published in the 2000s. The very first example of a Zazaki fanzine is Waxt magazine, which could only be published in five issues in 1990-91. Since this magazine also includes articles in Turkish, the first example of a fanzine entirely in Zazaki is Vati magazine, which could be published in three issues in total in 1997-1998. As far as we can determine, the magazines that can be considered as fanzines in Zazaki or have partial fanzine characteristics are: Ayre, Piya, Ware, Vati, Veng u Vaj, Piltan, Newe, Gog, Zring, Laser, Waxt and Zaza Pres. Among these magazines, which call themselves fanzines, are Vati, Veng u Vaj, Piltan and Laser.

Vati and Veng u Vaj magazines are the subject of our study. Vati magazine is an important cornerstone for Zaza literature. The magazine is both the first Zazaki magazine and the first Zazaki fanzine in Turkey. The magazine was published in 1998 with the logo 'Edebiyat o ê bin/Literature of the Others'. The magazine appeared as a result of the efforts of a few Zaza students from Bingöl at Erzurum Atatürk University but it could only be published in three issues due to various difficulties and problem.

Veng u Vaj (Voice and Discourse) magazine, owned by Filit Çapakçur, is also an important work in terms of Zaza fanzine journalism. The magazine was published in March 2008 (Edar) with the logo of “Pêseroka Sanat u Êdebiyatê Zazaki / Zazaki Art and Literature Magazine”. The second issue of Veng u Vaj, which could only be published in two issues, was published in June (Hêziron) 2008. Each issue of the magazine is only two pages.